

घटक-२ बौद्धिक अक्षमता(मतिमंदत्व)/ स्वरूप.गरज.आणि हस्तक्षेप

अनुक्रमणिका.

२.१) उद्दिष्टे

२.२) प्रास्ताविक

२.३)विषयविवेचन

२.३.१)बौद्धिक अक्षमता व्याख्या, प्रकार व वैशिष्टे

२.३.२)मूल्यनिर्धारणाची तंत्रे व क्षेत्रे

२.३.३)शैक्षणिक आणि सामाजिक कौशल्य विकसनासाठी शीघ्र हस्तक्षेप.

२.३.४.)सहाय्यक साधने,अनुकूलन, वैयक्तिक शैक्षणिक नियोजन,व्यक्ती केंद्रित नियोजन जीवन कौशल्य शिक्षण.

२.३.५.) व्यावसायिक प्रशिक्षण आणि स्वतंत्र जीवन

२.४.) सारांश

२.५) अधिक वाचनासाठी पुस्तके.

उद्दिष्टे:

२.१)बौद्धिक अक्षमतेची व्याख्या, प्रकार आणि वैशिष्टे स्पष्ट करता येतील.

२.२) मूल्यनिर्धारणाची तंत्रे व क्षेत्रे निश्चित करता येतील.

२.३) शैक्षणिक आणि सामाजिक कौशल्य विकसनासाठी शीघ्र हस्तक्षेप कार्यनीतीचे उपयोजन करता येईल

२.४)अनुकूलन आणि सहाय्यक साधनांचा वापर करून व्यक्तीकेंद्रित नियोजन करून जीवन कौशल्य शिक्षण प्राप्त करता येतील.

२.५)व्यक्तीला व्यावसायिक प्रशिक्षण देवून स्वतंत्र जीवन जगण्याची क्षमता विकसित करता येईल..

प्रास्ताविक:

अपंगत्व म्हणजे सर्वसामान्य व्यक्तीच्या तुलनेत एखाद्या क्षमतेची कमी अथवा उणीव असणे.काही उणीवा दृष्टीत्पतीस येतात, लगेच दिसतात तर काही पटकन लक्षातही येत नाहीत. अंध व्यक्ती आपण सहजपणे

पाहून ओळखू शकतो.त्या व्यक्तीला दिसत नाही, हे त्या व्यक्तीकडे बघितले की आपल्या लक्षात येते. आपल्या बोलण्याला प्रतिसाद मिळाला नाही तर समोरच्या व्यक्तीला ऐकू येत नाही, श्रवणदोष असल्याची शंका येते. मतिमंदत्व असणाऱ्या व्यक्तीची उणीव बौद्धिक असल्याने ती लवकर लक्षात येत नाही. मतिमंदत्व असणाऱ्या व्यक्तीचे मानसिक वय हे नेहमीच शारिरिक वयापेक्षा कमी असते.या व्यक्तीचा मेंदूच अकार्यक्षम असल्यामुळे इतरही उणीवा त्यांच्यात असतात.

मतिमंदत्वाबाबत सर्वसामान्यांच्या कल्पना फारच चूकीच्या आहेत. त्यांच्या मनात मोठ्या प्रमाणात गैरसमज असल्याचे दिसून येते. समाजात मानसिक आजार असलेले लोक (ज्यांना व्यावहारीक भाषेत वेडे, संबोधले जाते)व मतिमंद अजूनही एकच समजले जातात.प्रत्यक्ष विचार केला तर मानसिक आजार ही एक भावनिक समस्या आहे.तो एक मानसिक रोग आहे.तो बरा होऊ शकतो. परंतु मतिमंदत्व ही एक अवस्था आहे.मतिमंद मुलाची बौद्धिक वाढ काही कारणामुळे खुंटलेली असते.त्यामुळे सर्वसाधारण माणसाच्या बुद्धीपेक्षा त्याची बुद्धी कमी असते.

या व्यक्तीमध्ये वैयक्तिकरित्या जीवन जगण्यासाठीचे कौशल्य असण्याची क्षमता कमी असते. सामाजिक कौशल्य नसल्यामुळे सुरक्षितरित्या जीवन जगणे कठीण जाते. सर्वसामान्य विद्यार्थ्यापेक्षा या विद्यार्थ्यांच्या विकास मंदगतीने होतो. इतर मुलांच्या तुलनेत या मुलांचे बसणे, बोलणे, चालणे, शारिरीक हालचाली उशिराने विकसीत होतात. उशिरा विकासामुळे ते त्यांच्या वयानुसार वर्तन/कृती करू शकत नाहीत उदा.वय वर्ष ५ असणाऱ्या मुलांचे कृतीवर्तन हे २ वर्षांच्या सामान्य मुलाप्रमाणे दिसून येते. बौद्धिक क्षमता कमी असल्याकारणाने या मुलांच्या अध्ययनात खूप अडचणी येतात.त्यामुळे त्यांना नविन कौशल्य शिकणे अवघड वाटते.नविन माहितीचे उपयोजन करताना अवघड जाते.त्याचप्रमाणे या व्यक्तींना गुंतागुतीचे अमूर्त संकल्पना समजण्यास अडचणी येतात. सामाजिक कौशल्य ही अमूर्त असतात, त्यामुळे या विद्यार्थ्यांना ती आत्मसात करताना अडचणी येतात

बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांमध्ये मानसिक विकृतीही असते.त्यामुळे बौद्धिक अक्षमतेचे कोणतेही एक लक्षणे असते असे सांगता येत नाही.

बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या मुलांचे निदान करण्यासाठी लवकरात लवकर शीघ्र हस्तक्षेप करणे गरजेचे असते.शारीरिक देखभाली सोबतच अंपगत्वाची काळजी घेतली तर अंपगत्व कमी होऊन प्रगती साध्य करता येते.

बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या व्यक्तीला मदत करण्यासाठी व्यक्तिगत सेवा दिली तर त्यांना समजण्यास मदत होईल. सुरवातीला निदान झाल्यानंतर घर,शाळा,आणि समाज यामध्ये कोणकोणत्या मदतीची गरज आहे हा दृष्टीकोन ठेवता येते. त्यातूनच प्रत्येक व्यक्तीचे वास्तववादी चित्र मिळू शकते. जसजशी व्यक्तीची वाढ होते आणि ती शिकते. त्यापुढेतो इतर लोकांसोबत येण्याची क्षमता वाढते .जगाच्या विकासाबरोबर अशा व्यक्तींचा अध्ययन क्षमता वाढवून विकास होऊ शकतो.

बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या व्यक्तीला वैयक्तिकरित्या जगण्यासाठी जाणीवपूर्वक कौशल्य विकसित करावी लागतात. ही कौशल्य नसतील तर सुरक्षित आणि सामाजिकदृष्ट्या जगण्यासाठी त्यांना अडचणी येतात. बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांची बुद्धी इतर विद्यार्थ्यांनापेक्षा कमी असते.

बौद्धिक अक्षम बालकाचे प्रथम निदान केल्यानंतर त्याचे बलस्थान आणि कमकुवतपणा यांचा शोध घ्यावा लागतो. या विद्यार्थ्यांला, घरात, शाळेत, समाजात कसा आधार मिळेल यांचाही विचार करावा लागतो.

२.३ विषयविवेचन.

२.३.१ बौद्धिक अक्षमतेची व्याख्या प्रकार व वैशिष्टे

क) बौद्धिक अक्षमतेविषयी अनेक अभ्यासकांनी वेगवेगळ्या व्याख्या केल्या आहे.

१) सर्वसामान्यापेक्षा बौद्धिक क्षमता कमी असणे, त्या अनुषंगाने इतरांशी जुळवून घेण्याची कार्यक्षमता कमी असणे ही समस्या विकासाच्या काळात दिसून येते, त्या अवस्थेला बौद्धिक अक्षमता असे

म्हणतात. Grossman (AAMR १९८३)

२) सर्वसामान्यापेक्षा कार्यात्मक बौद्धिक क्षमता कमी असणे तसेच खालीलपैकी किमान दोन समायोजित कौशल्यात कमतरता असणे जसे की संप्रेषण, देखभाल गृहजीवन, सामाजिक कौशल्य, समुदायातील वावर, स्व-दिशा, स्वास्थ्य व सुरक्षा, कार्यात्मक शिक्षण, मनोरंजन व कार्य ही समस्या वयाच्या १८ वर्षापूर्वी असल्यास त्यास बौद्धिक अक्षमता असे म्हणतात. लुकासन व इतर (१९९२)

३) एखाद्या व्यक्ती मॅदूचा विकास हा जखडलेला किंवा अपूर्ण होतो त्यामुळे त्याच्यात सर्वसामान्यापेक्षा कमी बुद्धिमत्ता आढळून येते अशा व्यक्तीला बौद्धिक अक्षम असे म्हणतात. अपंग व्यक्ती अधिनियम (१९९५.)

४) बौद्धिक अक्षमता म्हणजे अशी अक्षमता ज्यात व्यक्तीची बौद्धिक कार्यक्षमता आणि समायोजित वर्तन जसे की रोजच्या जीवनातील सामाजिक आणि दैनंदिन कौशल्यात महत्वपूर्ण मर्यादा पडतात ही अक्षमता व्यक्तीत वयाच्या १८ वर्षापूर्वी येते. AAIDD (२००९)

ख) बौद्धिक अक्षमतेचे प्रकार

मानसशास्त्रीय वर्गीकरणप्रमाणे बौद्धिक अक्षमतेचे खालील प्रकार दिसून येतात.

- सौम्य बौद्धिक अक्षमता :- (बुद्ध्यांक ५०-७०) बौद्धिक अक्षम मुलांच्या संख्यापैकी ८५% मुले या प्रकारात मोडतात. या मुलांची शारीरिक वाढ ही सर्वसामान्या मुलांप्रमाणे असते. ही मुले सर्वसामान्य मुलांप्रमाणे ५वी ते ७वी पर्यंतचे शिक्षण वयाच्या १८ वर्ष पर्यंत करू शकतात. या मुलांमध्ये कल्पनाशक्तीचा, विचार करण्याचा अभाव दिसून येतो. या मुलांचा बुद्ध्यांक हा मानसशास्त्र चाचणीनुसार (५०-७०) या गटात मोडतो. या मुलांना विशेष पद्धतीने सामान्य शिक्षणासोबत व्यावसायिक शिक्षण दिल्यास हे मूल स्वावलंबी जीवन जगू शकतात.

- मध्यम बौद्धिक अक्षमता:-- (बुद्ध्यांक ३५-४९) या प्रकारातील मुलांची शारीरिक वाढ ही बाल्यावस्थेतील सर्वसामान्य मुलापेक्षा कमी प्रमाणात होत असते .या प्रकारातील मुलांची लक्षणे ही प्रामुख्याने शाळेत गेल्यावर दिसून येतात. उदाहरणार्थ वाचन,लेखन,बोलणे,इतर मुलांच्या प्रगतीपेक्षा कमी असते . या मुलांकडे तात्काळ लक्ष दिल्यास ते मूल आपल्या समस्या कमी करून इतर मुलांसोबत आपली प्रगती करू शकतात.या मुलांना ठराविक दैनंदिन कौशल्य शिकवणे शक्य असते.त्यांना विशेष शिक्षण दिल्यास अगदी सोपी अशी कामे करू शकतात.या प्रकारच्या प्रौढ व्यक्तींची बौद्धिकक्षमता ४ते ७ वर्ष वयांच्या सर्वसामान्य मुलाइतकी असते. या मुलांना कार्यात्मक शिक्षण व व्यावसायिक प्रशिक्षण दिले जाते.समूह रोजगार यामध्ये या मूलांच्या पुनर्वसन करण्यासाठी उपयोग होतो.सामाजिक कौशल्य ही विकसीत होतात
- तीव्र बौद्धिक अक्षमता:--- (बुद्ध्यांक २०-३४) तीव्र बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या व्यक्तीं ह्या कधीकधी परावलंबी असतात. या प्रकारातील व्यक्तीच्या बोलण्यात दोष आढळून येतो उदा: पूर्ण वाक्यात न बोलणे,वर्तन समस्या जास्त प्रमाणात आढळून येतात, यातील काही मुलांना विशेष प्रशिक्षण दिल्यास हे मूल प्राथमिक शिक्षण पूर्ण करू शकतात.व्यवहारातील कौशल्य शिकवली तर लहान कामे देखरेखीखाली करू शकतात.
- अतितीव्र बौद्धिक अक्षमता :-- (बुद्ध्यांक २०पेक्षा कमी) अतितीव्र बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या व्यक्ती जीवनभर दुसऱ्यांवर अवलंबून असतात. या व्यक्तींची इतरांशी जुळवून घेण्याची कौशल्य अत्यंत अविकसीत असतात.त्यांना साधी सोपी कामे स्वतःकरता येत नाही. कारण त्यांच्यात बहुविकलांगता असते. उदा:--सेलीब्रेलपाल्सी .बोलण्याची समस्या,शारीरिक विकलंगता.इ. सतत पालक,काळजीवाहक यांवरती अवलंबून असतात.कारण त्यांना स्वतःची कामे उदा.जेवण,स्वच्छता, विधी करता येत नाही त्यांना फक्त मनोरंजन,संप्रेषण कौशल्यांचे प्रशिक्षण दिले जाते. प्रौढपणीसुद्धा त्यांचे मानसिक वय हे ३ते४वर्ष इतके असते. ते सतत दुसऱ्यावर अवलंबून असतात, व निरीक्षणखाली असतात.या व्यक्तीची सर्वसाधारण बौद्धिक कार्यक्षमता अत्यंत कमी असली ,तरी काही क्षेत्रात त्यांची क्षमता जास्त असते.

ग) बौद्धिक अक्षमतेची वैशिष्ट्ये:---

बौद्धिक अक्षमतेच्या वैशिष्ट्याबाबत/ लक्षणा बाबत अध्ययन करणे गरजेचे आहे.कारण ही वैशिष्ट्य समजल्यास त्या विद्यार्थ्याला अनुकूलनासाठी योग्य वातावरण विकासाच्या कालावधीत करून देता येईल.

१)बौधात्मक कार्यक्षमता २) सामाजिक समायोजनाच्या अडचणी. असे प्रकार पडतात.

१)बोधात्मक कार्यक्षमता

बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांना आयुष्यभर अडचणी येतात.बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या मुलांचे लक्षणे ही ती मुले शाळेत जात असताना,सुद्धा शोधली जात नाही. त्यांना

शैक्षणिक कार्यात अडचणी येतात.त्या अडचणी लक्षात घेतल्यास आणि त्यांचे निरीक्षण केल्यास आपणास बौद्धिकअक्षमतेची लक्षणे दिसून येतात.या मुलांमध्ये साधारणतः इयत्ता सहावीपर्यंत ही लक्षणे शैक्षणिक प्रगतीतून दिसून येतात.बौद्धिक वैगुण्याता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांमध्ये त्याची स्मरणशक्ती अत्यंत कमी असते.अध्ययन गती कमी,अवधान केंद्रीकरणाची समस्या,जे शिकले आहे त्यातून सामान्यीकरण करण्याची क्षमता कमी आणि प्रेरणेचा अभाव असतो. या विद्यार्थ्यांमध्ये अल्पस्मृती कमी असते. त्यांना माहिती ओळखणे, आठवणे यात अडचणी येतात.जी माहिती मिळवली आहे ती साठवून ठेवण्याची क्षमताही त्याच्या अध्ययनाच्या तीव्रतेनुसार कमी जास्त होते.बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या मुलांना थोडीफार माहिती असू शकते,हे विद्यार्थ्यां शिकू शकत नाही असे नाही.त्यांना शिकण्यासाठी जास्त काळ लागतो.सर्वसाधारण मुलांपेक्षा बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या बालकांना नविन ज्ञान व कौशल्य शिकण्याची गती कमी असते.

बौद्धिक अक्षमता विद्यार्थ्यांमध्ये एका कृतीवर लक्ष देऊन ती पूर्ण करणे त्यांना सोपे जाते. अध्ययनातील विविध कृतीवर ते लक्ष केंद्रित करू शकत नाही. कारण इतर संबंध नसणाऱ्या चेतकांमुळेही त्यांचे लक्ष विचलित होते.हे सर्व अवधानाच्या समस्यांमुळे होते. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना ज्ञान आणि कौशल्य मिळवणे ते आठवणे अवघड जाते. सामाजिकीकरणामध्ये हे विद्यार्थी अमूर्त विचार आणि सामान्यीकरण करू शकत नाही. यांना नवीन ज्ञान व कौशल्य किंवा एक परिस्थितीत शिकलेले ज्ञान आणि कौशल्य पार्श्वभूमी सोडून इतर ठिकाणच्या समस्या सोडविताना, त्याचा वापर करताना अडचणी येतात.

➤ सामाजिक समायोजन वैशिष्टे.

बौद्धिक अक्षमतेमुळे मुलांमध्ये कमतरता दिसून येते.आयुष्य स्वतंत्रपणे जगण्यासाठी कौशल्यचे उपयोजन म्हणजे अनुकूलन कार्य होय. बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांमध्ये स्वतःकाळजी करणे,सामाजिक सदंर्भ, त्याचप्रमाणे वर्तन विषयी गोष्टींमध्ये मर्यादा /उणिवा दिसून येतात.हे परावलंबीत्व त्याचा बौद्धिक अक्षमतेची तीव्रता किती आहे त्यावरून दिसते.अतितीव्र बौद्धिक अक्षमता असणारी व्यक्ती आयुष्यभर इतरांवर अवलंबून असतात.या मर्यादा अनेक स्वरूपात कार्य क्षेत्रात दिसून येतात.या मुलांमध्ये संप्रेषण कौशल्य कमी असतात.संभाषण ऐकणे, समजून घेणे यामध्ये प्रतिसाद देण्यातही अडचणी येतात.सामाजिक कौशल्य ही कमी दर्जाची असतात. या व्यक्ती भावनिक व प्रेमळ असतात परंतु, नवीन मित्र तयार करणे त्यांना अवघड जाते.संभाषणात ते केंद्रीभूत होऊ शकत नाही.ते नजरेला नजर मिळू शकत नाही आणि तत्काळ अनुभव घेता येत नाही.संबंध प्रस्तावित करता येत नाहीत कारण मर्यादित बौद्धिक कौशल्य, कमी भाषा क्षमतेचा विकास, वर्तनात अचूकता नसल्यामुळे इतरांशी संबंध साधताना अडचणी दिसून येतात.बौद्धिक अक्षमता विद्यार्थ्यांमध्ये वर्तन समस्या या सर्वसामान्य मुलांपेक्षा जास्त प्रमाणात दिसून येतात.या विद्यार्थ्यांना मध्ये स्वनियंत्रन,समायोजन नसते. उदा:स्वतःला शारीरिक जखमा करून घेणे,बोट चावणे,डोके आपटणे.बौद्धिक अक्षमता असल्यामुळे ते नवीन विषयाबाबत समायोजन करू शकत नाही, निर्णय घेवू शकत नाही.

बौद्धिक अक्षमता असणारे विद्यार्थी अध्ययनात समस्या निराकरण करू शकत नाही. अध्ययनात मदत न मिळाल्यामुळे व आत्मविश्वास कमी असल्याकारणाने मुले नापासाचा अनुभव सतत घेतात, आणि नापास होणार हे गृहीत धरतात. अवघड कार्य किंवा समस्या आल्यास ह्या व्यक्ती दूर पळतात व इतरांच्या मदतीसाठी वाट पाहात असतात. मज्जासंस्था संबंधीत बिघाडा मुळे बौद्धिक अक्षमता मुलांमध्ये, भाषा, संभाषण, वाणी, यामध्ये अडचणी येतात.

- बौद्धिक अक्षमता मुलाची वैशिष्ट्ये थोडक्यात पुढे दिलेली आहेत
 - १) बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या मुलाचे मानसिक वय हे शारीरिक वयापेक्षा २ ते ४ वर्षे कमी असते.
 - २) समस्या निराकरण आणि कार्य स्मृतीचा अभाव असतो, त्यामुळे वाचन, आकलन आणि गणित क्रिया करताना अडचणी येतात.
 - ३) अवधान क्षमता कमी असल्याने लवकर विचलित होतात.
 - ४) वाणी विकासामध्ये दोष दिसून येतो.
 - ५) संकल्पना अध्ययनात अडचणी दिसून येतात.
 - ६) शैक्षणिक समस्या दिसून येतात.
 - ७) इतर मुलांच्या मानाने अध्ययन कमी होते.
 - ८) गोष्टी स्मृतीत ठेवणे अवघड जाते.
 - ९) शैक्षणिक कार्यनिती वापरण्यात अडचणी येतात. उदा: टिपणी, नोट्स, व्याख्या, आठवणे,
 - १०) इतर साहित्यामधून सामान्यीकरण करणे अवघड जाते.
 - ११) एका घटकासाठी केलेले अध्ययन दुसऱ्या घटकासाठी वापरताना अडचणी येतात. (उदा. शाळा, समाज)
 - १२) आशयानुसार शैक्षणिक अध्ययन प्रगतीमध्ये अडचणी येतात. (गणिती शब्द, सांकेतिक चिन्ह.)
 - १३) अध्ययनात अडचण असल्यामुळे वाचनात अडचणी येतात.
 - १४) भाषा विकास उशिरा झाल्याकारणाने अध्ययनात अडचणी येतात.
 - १५) वाचन केलेल्या घटकाचे आकलन आणि सारांश करण्यात अडचणी येतात.
 - १६) शब्द संग्रह कमी असतो. शब्दाविषयीचे ज्ञान कमी असणे.
 - १७) सामाजिकदृष्ट्या नियंत्रण करण्यात अडचणी दिसून येतात.
 - १८) कृतीचे परिणाम जाणून घेता येत नाही.

➤ स्वयं अध्ययनासाठी प्रश्न.

- १) तुम्ही अनुभवलेल्या बौद्धिक अक्षम विद्यार्थींच्या पाच वैशिष्ट्ये लिहा
- २) तुम्ही केलेल्या वैशिष्ट्यांची यादी घटकातील यादीची तुलना करा. घटकातील यादीपेक्षा तुम्ही वेगळे वैशिष्ट्ये नोंदविले आहे का? त्याचा शोध घ्या.

२.३.२) मूल्यनिर्धारण तंत्रे आणि क्षेत्रे:--

क) मूल्यनिर्धारणाची तंत्रे बौद्धिक अक्षम विद्यार्थ्यांचे मापन करण्यासाठी विविध तंत्राचा वापर केला जातो.मूल्यनिर्धारण हे अत्यंत अचूक असणे गरजेचे असते. मूल्यनिर्धारण करत असताना मुलांचा सर्व घटकांचा विचार करणे गरजेचे असते. शैक्षणिक समस्या, वर्तन समस्या. बौद्धिक समस्या.इ. घटकाचा समावेश मूल्यनिर्धारणमध्ये असतो. परंतु मूल्यनिर्धारण करताना वेगवेगळ्या पद्धतीचा उपयोग करावा लागतो. कारण बौद्धिक अक्षमता असलेल्या मुलाच्या समस्या या वेगवेगळ्या असतात.

DSM-५(Diagnostic and statistical manual)च्या साधनाने `मुलांचे मूल्यनिर्धारण करून त्याच्या बौद्धिक अक्षमतेची पातळीचे निदान केले जाते. अनुकूलनात्मक कार्य करताना किती अडचणी येतात हे लक्षात घेतले जाते .सामान्य बौद्धिक क्षमतेच्या मुलांना विचारात घेऊन हे कार्य केले जाते. यामध्ये बौद्धिक अक्षमता ही दोन विचलन किवा जनसंख्येपेक्षा ७०% कमी धरली जाते. बुद्धिमतेचे मूल्यनिर्धारण तीन क्षेत्रात केले जाते (संबोधात्मक,सामाजिक,प्रात्यक्षिक,) यावरून त्या विद्यार्थ्यांची बौद्धिक अक्षमता, विद्यार्थ्यांच्या जीवन जगताना कोणकोणते कार्य करू शकतो याविषयी माहिती दिली जाते. मूल्यनिर्धारण साधनातून मिळालेल्या माहितीवरून विद्यार्थी अक्षमतेचाबाबत अंदाज बांधला जातो. मूल्यनिर्धारणासाठी ची विविध साधने पुढील प्रमाणे.

अ)निरीक्षण आ) मुलाखत इ) प्रश्नावली ई)पद् निश्चयन श्रेणी, ड)पडताळा सूची.

अ)निरीक्षण:-

निरीक्षण ही अशी प्रक्रिया आहे की ज्यामध्ये निरीक्षणासाठी योग्य पद्धतीने,पाहणे,ऐकणे,समजणे.इ घटकांचा समावेश केलेला आहे. यामध्ये नियोजन पद्धतीने पडताळणी,अहवाल आणि नैसर्गिकीरित्या वर्तनाच्याबाबत निरीक्षणाचा समावेश केला जातो निरीक्षणाचा मुख्य हेतू साध्य करण्यासाठी निरीक्षणाच्या नोंदी ठेवल्यास आपण योग्य पद्धतीने माहिती एकत्र करून हेतू साध्य करू शकतो.निरीक्षण म्हणजे निसर्गातील घटना (कार्यकारण किवा परस्पर संबंध)जश्या घडतात तसे पाहणे व त्यांची नोंद करणे होय.थोडक्यात निरीक्षण म्हणजे.दुरून किवा जवळून व्यक्तीला पाहणे व तिच्या संदर्भातील आवश्यक ती माहिती जमा करणे होय.बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या व्यक्तींच्या वर्तणुकीचा अभ्यास करण्यासाठी निरीक्षण पद्धती मान्यता प्राप्त आहे. निरीक्षणाचे काही वैशिष्टे सांगता येतील

१)निरीक्षण हे प्रत्यक्ष करावे लागते.

२)निरीक्षणात पद्धतशीरपणा असावा लागतो

३)निरीक्षण हे बौद्धिक अक्षमता असणारे वर्तन,त्याच्या सामाजिक वर्तनाचा सामाजिक हेतूसाठी परस्पर संबध शोधण्यासाठी केला जातो.

४)निरीक्षणामध्ये विविध ज्ञानेंद्रियांद्वारे अनुभवलेली तथ्य एकत्रित केली जातात.

५)सूक्ष्म निरीक्षणामुळे बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांशी संबंधित अनेक घटकांबाबत नोंदी केल्या जातात.

६)निरीक्षण हे हेतूपूर्वक पद्धतशीरपणे काळजी पूर्वक करावे लागते. बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांबाबत नेमके कशाचे निरीक्षण करावयाचे आहे हे तुम्ही अगोदर ठरवून त्या प्रमाणे निरीक्षण केल्यास ते अधिक चांगल्या पद्धतीने विशिष्ट वर्तनाचे निरीक्षण करता येऊ शकेल.

➤ निरीक्षणाचे प्रकार:--

निरीक्षण करण्याच्या विविध पद्धतीनुसार त्याच्या वैशिष्ट्ये नुसार त्याचे दोन प्रकार पडतात.ते पुढील प्रमाणे..

१)सहभागी निरीक्षण आणि असहभागी निरीक्षण. २)नियंत्रित आणि अनियंत्रित निरीक्षण.

१) सहभागी निरीक्षण आणि असहभागी निरीक्षण.:--सहभागी आणि असहभागी हे दोन प्रकार निरीक्षण करण्यावर अवलंबून असतात.सहभागी निरीक्षणामध्ये निरीक्षक हा काही काळासाठी सहभागी असू शकतो, समाजाच्या काही सदस्यांकडून निरीक्षण केले जाते.या निष्कर्षामध्ये विश्वसनीयता आढळून येईलच असे नाही.

असहभागी निरीक्षण:--या निरीक्षणात निरीक्षणकर्ता प्रत्यक्ष संवाद न साधता मुलाचे निरीक्षण करतो. निरीक्षकाला ज्या व्यक्तीचे निरीक्षण करावयाचे आहे.त्या व्यक्तीची सद्यास्थिती किंवा ज्या व्यक्तीचे निरीक्षण करावयाचे आहे त्यांना कोणत्याही प्रकारे माहिती न देता निरीक्षण केले जाते.परंतु निरीक्षकाला. ज्या व्यक्तीचे निरीक्षण करावयाचे आहे त्या व्यक्तीची परिस्थिती माहित नसल्याकारणाने निरीक्षकाचे निष्कर्ष अचूक ठरू शकत नाही.

२) नियंत्रित आणि अनियंत्रित निरीक्षण.:-----

नियंत्रित आणि अनियंत्रित निरीक्षण हे दोन्ही निरीक्षकाच्या अवलंबित प्रणालीच्या कडकपणावर आधारित आहेत. नियंत्रित निरीक्षणामध्ये नमुना आणि अप्रत्यक्ष बाह्य घटकाचे नियंत्रण शक्य होते.यामध्ये विश्वासाहता आणि वैधता,वर सामान्यीकरण तपासण्यास परवानगी असते .यामध्ये विशिष्ट प्रकारचे वर्तन पहिले जाते.व त्या वर्तनावर काय परिणाम होतो हे बघितले जाते. अनियंत्रित निरीक्षणात व्यक्तीचे नियमित परिस्थिती निरीक्षण केले जाते.निरीक्षणाचे विविध प्रकार त्यांची वैशिष्ट्ये आणि बौद्धिक क्षमतेच्या असणाऱ्या मुलासाठी त्याचा वापर कसा करायचा या बाबतची माहिती पुढे कोष्टकरुपात मांडले आहे.

क्र.	निरीक्षण प्रकार	वैशिष्ट्ये	बौद्धिकअक्षमता मुलां साठी वापर
१	संरचित निरीक्षण	विशिष्ट हेतू,उद्दिष्टांसाठी रचनाबद्ध निरीक्षण केले जाते.निरीक्षण कोठे, व केव्हा कसे करावे हे अगोदरच निश्चित असते.	बौद्धिकअक्षमता विद्यार्थी शाळेत आल्यानंतर त्याच्या विविध क्षमतांचा शोध घेण्यासाठी अतिरिक्त हस्तक्षेपणाच्या नियोजनासाठी वापर.
२	असंरचित निरीक्षण	या निरीक्षणात लवचिकता असते,निरीक्षणात वेळोवेळी बदल केले जातात.	विद्यार्थ्यांच्या शारीरिक, मानसिक वर्तनाचा अभ्यास करण्यासाठी उपयोग होऊ

			शकतो.
३	क्षेत्रीय निरीक्षण	अपेक्षित घटनेबरोबर इतरही अनेक घटनांचे निरीक्षण करून नोंदी घेतल्या जातात	कार्यशाळेत काम करण्यासाठी विद्यार्थ्यांच्या क्षमता शोध घेण्यासाठी वापर केला जातो.
४	वर्गनिरीक्षण	विद्यार्थी वर्गातील कृतींची नोंद करण्यासाठी किंवा निरीक्षण करण्यासाठी.	चंचल विद्यार्थ्यांचे कोणत्या कृतींमुळे चंचलता कमी होते. अवधान क्षमता वाढते या साठी वापर करता येतो
५	सहभागी निरीक्षण	निरीक्षक हा त्या घटनेचा प्रतिनिधी असतो, आणि ही दीर्घ काळ चालणारी प्रक्रिया आहे.	विद्यार्थ्यांबरोबर समरस झाल्यामुळे शिक्षकाला विद्यार्थ्यांची आवड, निवड कमतरता, इ. गोष्टीची माहिती होऊन शिक्षक त्या पद्धतीने मार्गदर्शन करतो.
६	असहभागी निरीक्षण	गटा पासून वेगळा राहून निरीक्षण करतो.	बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या १५ वर्षा पुढील मुलांना विशिष्ट प्रशिक्षण व सराव दिल्यानंतर तो स्वतंत्रपणे विशिष्ट काम करू शकतो का याचे निरीक्षण या पद्धतीने करता येते.

➤ निरीक्षणासाठी तयारी कशी करावी :---

क्र	घटक	उपघटक.
१	काय पाहावे.	१) विशिष्ट उद्दिष्टे अगोदर निश्चित करावीत. २) निरीक्षणासाठी घटना/व्यक्तीची निवड करावी (सुरवातीला सर्व सामान्य निरीक्षण करावे.)
२	निरीक्षण कसे करावे	१) स्थूल स्वरूपात निरीक्षण करावे. २) फक्त विशिष्ट घटकाचे निरीक्षण करू नये. ३) विरोधभासाचा शोध घ्यावा. ४) समस्यांचा शोध घ्यावा.
३	कोठे व केव्हा पाहावे	१) विद्यार्थ्यांच्या सोयीनुसार पद्धतशीर प्रणालीचा वापर करावा.

		२) निरीक्षण एवढा पुरेसा वेळ उपलब्ध असावा
४	नोंदी काय कराव्यात	१) शब्दशः, महत्वाचे वाक्य महत्वाचे घटक, वर्णनात्मक माहिती. २) संख्यात्मक नोंदी, ऑडिओ व्हीडीओ रेकॉर्ड ३) वेळेची आणि परिस्थितीची नोंद.

आ) मुलाखत : मुलाखत म्हणजे दोन किंवा अधिक व्यक्तींमध्ये झालेला मौखिक संवाद होय. बौद्धिक अक्षमता विद्यार्थीविषयी माहिती जाणून घेण्यासाठी त्याचे पालक, काळजीवाहक, शिक्षक, आणि इतर संबंधित व्यक्तींच्या मुलाखती घेऊन त्या विद्यार्थीविषयी अधिक माहिती जाणून घेऊ शकतो. मुलाखतीचे रचनेनुसार दोन प्रकार पडतात.

- १) संरचित मुलाखत
- २) असंरचित मुलाखत

संरचित मुलाखत :

सर्व प्रश्नपूर्वनिर्धारित असतात. प्रश्नाची मांडणी, शब्द योजना हेही निश्चित केलेले असते. यात प्रामुख्याने बंदिस्त प्रश्नांचा समावेश केला जातो. बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या मुलाखत घेतल्यास त्या विद्यार्थ्यांची शारीरिक, मानसिक गुणवैशिष्ट्यांचा शोध घेण्यासाठी त्याचा उपयोग होऊ शकतो. त्याचप्रमाणे प्रश्नाबाबत त्या विद्यार्थ्यांला खूप विचार करावयाचे नसल्यामुळे त्यांच्या बौद्धिक अक्षमतेचे मापन केले जात नाही.

- ३) असंरचित मुलाखत बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांबाबत अधिक माहिती जाणून घेण्यासाठी या मुलाखत तंत्राचा उपयोग केला जातो. यात पूर्वनिर्धारित व विशिष्ट क्रमाने प्रश्न विचारावे ही अपेक्षा नसते. त्याचप्रमाणे प्रश्नाच्या शब्द रचनेबाबत भरपूर स्वतंत्र्य असते. असंरचित मुलाखतीचे पुढील तीन प्रकार पडतात, हे प्रकार बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांना समजून घेण्यासाठी उपयोगाचे असल्याकारणाने ते पुढे कोष्टक स्वरूपात मांडले आहे.

क्र	मुलाखत प्रकार	वैशिष्ट्ये	उपयोग
१	केंद्रीभूत मुलाखत	१) एखाद्या विशिष्ट बाबीवर किंवा अनुभवावर उत्तरदात्याचे लक्ष केंद्रित करून प्रश्न विचारले जातात. २) मुलाखतीची विशिष्ट उद्दिष्टे अगोदर निश्चित	बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांला शाळेत प्रवेशित होताना त्यांच्या शारीरिक व बौद्धिक क्षमता कोणत्या आहेत हे जाणून घेण्यासाठी पालकाची मुलाखत घेऊन माहिती एकत्रीत केली जाते. मुलाचा सद्यस्थितीचा आढावा घेतला जातो.

		केली जातात.	
२	चिकित्सात्मक मुलाखत	एखाद्या व्यक्तीच्या जीवनातील महत्वाच्या घटकाबाबत माहिती घेतली जाते.	बौद्धिक अक्षमता असणारा विद्यार्थी विशेष शाळेत रुजू झाल्यानंतर चिकित्सात्मक मानसशास्त्र आणि समुपदेशन यांच्याशी चर्चा करून त्याच्या क्षमतांचा शोध घेण्यासाठी वापर केला जातो.त्याची कुंटुबिक माहिती,अनुवंशिकता,वर्तन,वर्गवारी,इ घटकाची माहिती घेण्यासाठी उपयोग होतो.
३	अनिर्देशनात्मक मुलाखत	ही मुलाखत पूर्णतः असंरचित स्वरूपाची असते यात कोणतेही वैशिष्ट्य मुलाखत घेणाऱ्याच्या मनात नसतात.	बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्याला शाळेत सहा महिने राहिल्यानंतर त्याच्या घरातील वर्तन आणि शाळेतील वर्तन,इतरांशी असणारा संवाद,अशा प्रकारच्या मते व्यक्त करण्यासाठी हे तंत्र वापरले जाते.

इ) प्रश्नावली

प्रश्नावली हे साधन माहिती एकत्रित करण्यासाठी प्रामुख्याने वापरले जाते.यात समस्येशी संबंधित प्रश्न,मांडलेली असतात.या प्रश्नावलीची रचना करताना खालील घटकांचा विचार करावा लागतो.

१)प्रश्नावलीचा हेतू, महत्व, गरज स्पष्ट करणे.

२) प्रश्नावली सोडविण्याबाबत सूचना देणे.

३) प्रश्न सोपे व सूटसुटीत असावे.

४) इतर साधनाद्वारे मिळालेली माहिती प्रश्नावलीत विचारू नये

५) समान असलेले प्रश्न एकाखाली एक विचारावेत.

६) प्रतिसाद कर्त्याला प्रश्नावलीतील प्रश्नाचे वाचन करून त्याचे आकलन होऊन त्याला उतर देता आले पाहिजे.

७)खाजगी प्रश्न विचारताना प्रतिसादकच्या भावना दुखावल्या जाणार नाही याची काळजी घेतली जावी.

➤ प्रश्नावलीत प्रामुख्याने दोन प्रकारचे प्रश्न असतात.

१)बंधिस्त प्रश्न आणि मुक्त प्रश्न

बंधिस्त प्रश्नावलीमध्ये जोडयालावा,रिकाम्या जागाभर,क्रमनिवडा,चूक की बरोबर या प्रकारचे प्रश्न असतात.बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या मुलाच्या दृष्टीने बंधिस्त प्रश्न हेच अधिक महत्वाचे असतात.या विद्यार्थ्यांच्या पालकांकडून जर आपणास माहिती एकत्रित करावयाची असेल तर काही बंधिस्त प्रश्न आणि आवश्यकतेनुसार मुक्त प्रश्नाचा वापर करता येऊ शकतो. प्रश्नावली तयार करताना पुढील घटकांचा विचार करावा लागतो.

- माहिती स्वरूपाचे प्रश्न आणि त्यातील तार्किक क्रम निश्चित करणे.
 - प्रतिसादकाच्या ज्ञानाची पातळी ठरविणे .
 - प्रश्नावलीची रचना करताना त्याचे कार्य गट निश्चित करणे आणि विशिष्ट कार्याशी संबधित प्रश्न त्या गटात टाकणे.
 - प्रश्नावली कशी देणार त्याची पद्धती निश्चित करणे.
 - तज्ञाकडून प्रश्नावली तपासून घेणे. प्रश्नावलीची पूर्व चाचणी घेणे.
 - प्रश्नावली देण्याबाबतची विशिष्ट प्रक्रिया व सूचना निश्चित करणे.
 - तज्ञाकडून प्रश्नावली तपासून घेणे. प्रश्नावलीची पूर्व चाचणी घेणे.
- प्रश्नावलीचे अंतिम स्वरूप ठरविणे.

बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यां साठी प्रश्नावली हे साधन त्यांना शाळेत ज्यावेळेस प्रवेश दिला जातो त्या वेळेस त्यांच्याकडून त्यांच्या पालकांकडून, भरून घेतल्यास कमी वेळात अधिक व्यक्तीडून माहिती घेता येऊ शकते. इतर साधनाद्वारे मिळालेल्या सामुग्रीची पडताळणी करण्यासाठी प्रश्नवालीतून मिळालेली माहिती चा तुम्हाला उपयोग करता येऊ शकतो.

इ) पडताळा सूची :---बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या अंगी असलेल्या गुणांचा कौशल्य आणि अभिरुचीचा विकास किती प्रमाणात झाला आहे, हे पाहण्यासाठी पडताळा सूचीचा वापर केला जातो.कोणतेही कौशल्य किंवा सवय अनेक कृतीची यादी मिळून बनलेली असते या कौशल्यचे केल्यास या अनेक कृतीची यादी विश्लेषण मिळते तेच कौशल्यांचे पृथक्करण होय. या कृती मधील विद्यार्थ्यां कोणकोणत्या गोष्टी करू शकतो(yes) किंवा कोणत्या करू शकत नाही(no) अशी नोंद करावयाची असते.

उदा. बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांने स्वतःचे कपडे स्वतःघालणे या कौशल्याचा शोध घेण्यासाठी पडताळासूची साठी पुढील प्रश्न तयार केली जातात.

क्र.	कौशल्य	होय	नाही
१	पॅन्ट घालता येते.		
२	पॅन्टचे बटन लावता येते.		
३	शर्ट घालता येतो.		
४	शर्टची बटने लावू शकतो		*
५	टी. शर्ट, बनियन काढू शकतो.		*
६	रिबीन अथवा बुटाचे लेस बांधू शकतो.		

पडताळा सूची या तंत्राद्वारे प्रतिसादकाच्या भावना, संवेदना, आवड, निवड, अभिरुची. मापन करण्यासाठी केला जातो. या सूचीद्वारे गुणात्मक आणि संख्यात्मक माहितीचा पडताळा पाहणे शक्य होते. या सूचीद्वारे वैयक्तिक अभिरुची, मानसशास्त्र, वर्तन विषयी दृष्टीकोन आणि गट वर्तनाचे मापन केले जाते.

- पडताळा सूचीचे फायदे : बौद्धिक अक्षमता विद्यार्थ्यांच्या अंगी निरनिराळी कौशल्य किती प्रमाणात विकसित झाली यांचा पडताळा पाहता येतो. विशिष्ट कौशल्य विकासात नेमक्या उणीवा व अडचणी कोणत्या आहेत हे ठरविता येते. प्रत्यक्ष निरीक्षणाद्वारे अनेक घटकांचा पडताळा पहिल्यामुळे मूल्यमापन विश्वसनीय होते.

ई) पदनिश्चयन श्रेणी:-- बौद्धिक अक्षमता असलेल्या मुलांचे मापन करण्यासाठी पदनिश्चयन श्रेणी पदनिश्चयन वापरली जाते. या विद्यार्थ्यांच्या सवयी, वृत्ती आणि कौशल्य किती प्रमाणात विकसित झाले आहे. हे पाहण्यासाठी या साधनाचा उपयोग केला जातो. विद्यार्थ्यांचे वर्गातील स्थान, श्रेणी आणि दर्जा निश्चित करण्यासाठी चढत्या क्रमांकाची श्रेणी विकसित केली जाते. ही श्रेणी तयार करताना प्रथमतः श्रेणीचे उच्चतम आणि निश्चित बिंदू निश्चित केले जातात. आणि त्यानंतर बिंदूच्या संख्यावरून मि बिंदू, पंच बिंदू, सप्तबिंदू, असे श्रेणीचे प्रकार पडतात. पदनिश्चयन श्रेणीचे एकूण दोन प्रकार पडतात. १) वर्णनात्मक पदनिश्चयन श्रेणी :- या पदनिश्चयन श्रेणीमध्ये विशिष्ट नेमके वर्तन विश्लेषणाच्या साहाय्याने केले जाते. बौद्धिक अक्षमता मुलांचे मापन करण्यासाठी प्रामुख्याने त्रिबिंदू श्रेणीचा वापर करावा. उदा.

१ कार्य येते.	२ कार्य काही प्रमाणात येते.	३ कार्य येत नाही.
---------------	-----------------------------	-------------------

या प्रमाणे किंवा पंच बिंदू.

१. कार्य पूर्णतः येते	२ कार्य बहुतांशी येते.	३ कार्य काही प्रमाणात करता येते.	४. कार्य अंशतः येते.	५ कार्य करता येत नाही
-----------------------	------------------------	----------------------------------	----------------------	-----------------------

२) अंकात्मक पदनिश्चयन श्रेणी :- यात वर्णनापेक्षा अंकाचा वापर केला जातो. या अंकाना विशिष्ट अर्थ दिला जातो.

उदा.— १) बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे चित्र रंगवण्याच्या कौशल्यांचा शोध घेणे.

१) रंगीत खडू हातात योग्य पद्धतीने पकडता येत नाही. २) चित्राच्या बाहेर रंगकाम जाते.

३) चित्रामध्ये अचूक रंग भरतो.

- पदनिश्चयन श्रेणी तयार करताना घ्यावयाची काळजी :--

विद्यार्थ्यांच्या ज्या वर्तनाचे मूल्यमापन करावयाचे आहे त्याचे अगोदर योग्य पृथक्करण करावे प्रत्येक वर्तनासाठी स्वतंत्र विधान तयार करावे. श्रेणीतील प्रत्येक बिंदू कोणते वर्तन दर्शवितो याबाबतची स्पष्टता असावी.

- पदनिश्चयन श्रेणीचा वापर करून विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन करताना घ्यावयाची काळजी:-
 - पदनिश्चयन श्रेणीचा वापर अनुभवी व्यक्तींनी करावा.
 - निरीक्षण करताना पूर्वग्रह विरहित असावे.
 - पुरेशे निरीक्षण केल्यानंतर संबंधित विद्यार्थ्यांचे पदनिश्चयन करावे.
 - पदनिश्चयन करताना मागील नोंदीचा विचार करू नये.
 - पदनिश्चयन श्रेणीतील मुद्याचा अर्थ निरीक्षकाने समजून घ्यावा.
- बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे पदनिश्चयन केल्यामुळे होणारे फायदे.
 - विद्यार्थ्यांच्या सवयी आणि कौशल्यांचे मूल्यमापन करता येत.
 - बौद्धिक अक्षमता असलेल्या मुलांच्या विकासातील बौद्धिक उणीवाचा शोध घेता येतो.
 - विद्यार्थ्यांचा गुणात्मक विकास दाखवण्यासाठी वापर केला जातो.
 - नियमित मूल्यमापन बरोबर या श्रेणीचा वापर निदनात्मक आणि उपचारात्मक पद्धतीने वापर करता येतो.
 - संबंधित विद्यार्थ्यांच्या पालकांना विद्यार्थ्यांचा नेमका विकास टप्पा यातून सांगता ये

२.३.२ मूल्यनिर्धारणाची क्षेत्र.

गटाचे वैयक्तिक किंवा गटाबाबत निर्णय घेण्याच्या दृष्टीने माहिती संग्रहित करण्याच्या प्रक्रियाला मूल्यनिर्धारण असे म्हणतात या निर्णय भूमिके मध्ये व्यक्तीच्या आयुष्याबाबतचे मूल्यनिर्धारण केले जाते.

बौद्धिक अक्षमता म्हणजे सर्व सामान्य व्यक्तीच्या वया नुसार संस्कृतीक, सामाजिक, प्रतिक्रिया मध्ये वया नुसार प्रतिसाद देण्यास अक्षम असतात ती व्यक्ती इतर व्यक्तीन सारखी जीवन जगण्यास असमर्थ असते .ती व्यक्ती बौद्धिक अक्षमता असते.

DSM५ (Diagnostic and statistical manual) नुसार निदानात्मक निकषानुसार बौद्धिक अक्षमतेचे दोन निकष ठरविले आहे.

१)बौधात्मक/बौद्धिक कार्यक्षमता.

२)अनुकूलन कार्यक्षमता

मूल्यनिर्धारण हे सतत बदलते आणि गरजे नुसार बदला करावा लागतो .त्यासाठी अनेक घटकाच्या त्यावरती परिणाम होतो उदा.संस्कृतीक नियम, वया नुसार अपेक्षा, आणि स्वतंत्र्य व्यक्तिमत्व या सर्वांचे एकत्रित करण होय. व्यक्ती जेव्हा एखाद्या विशिष्ट परीस्थितीती मध्ये समस्याग्रस्त आसते. त्या वेळी त्याचे मूल्यनिर्धारण केले जाते. बौधात्मक कार्यक्षमतेचे मूल्यनिर्धारण करण्यासाठी अनेक मानसिक क्षमताचा विचार करावा लागतो.

१) कार्यकारण भाषाक्षमता.

- समस्या निराकरण
- नियोजन
- अमृत विचार
- न्याय
- शैक्षणिक अध्ययन (शाळेत पारपरीक अध्ययन पद्धतीचा वापर करून शिकण्याची क्षमता)
- अनुभव जैन्य शिक्षण(अनुभवातून अध्ययन करण्याची क्षमता) प्रयत्न प्रमाद आणि निरीक्षण.
- बौद्धिक अक्षमतेचे निरीक्षण करण्यासाठी अनेक प्रकारच्या प्रमाणित मानसशास्त्र चाचण्याचा वापर केला जातो या चाचण्या द्वारे बौध्यंक, अध्ययन क्षमता, आणि वर्तन कौशल्य याचे मूल्यनिर्धारन केले जाते.ही प्रमाणित चाचणी एक संघ पद्धतीने निर्मित करून तिचे विशीष्ट पद्धतीने आखणी केले जाते. या चाचणीतून विशीष्ट वयोगटातील विद्यार्थ्याला मिळालेल्या सरासरी गुणांचे बौद्धिक अक्षमता विद्यार्थ्याला मिळालेल्या गुणांची तुलना केलीकेली जाते. या वरून त्या विद्यार्थ्या कौशल्य आणि क्षमता त्याच्या वयोगटातील इतर विद्यार्थ्यांची तुलना करण्यासाठी ,वय,संस्कृती शिक्षण,आणि इतर घटक समान ठेऊन वैयक्तिक गुणांची तुलना केली जाते.

पूर्वीच्या काळी ७०% पेक्षा कमी बुध्यांक हा मध्यमाना पेक्षा दोन प्रमाण विचलित मान्य करण्यात आले होते.परंतु काही व्यक्तीच्या बाबतीत बुध्यांक ७०% कमी असून ही त्यांना अनुकूलन कार्य करताना अडचणी नसतील तर त्यांना मतिमंद म्हटले जात नाही.वैयक्तिक गुणांच्या विचार करताना इतर ही अनेक घटकाचा विचार करावा लागतो.उदा.व्यक्तीचे सामाजिक, संस्कृतीक पार्श्वभूमी मातृभाषातील अडचणी संवादात्मक,कृती,कारक आणि संवेदानात्मक अंपगत्व.

DSM ५ -(Diagnostic and statistical manual) नुसार निदाणासाठी बौद्धिक कार्यक्षमतेचे मूल्यनिर्धारन हे केंद्रस्थानी ठेवले आहे.त्यामुळे बुद्धीगुणांकाला पुन्हा महत्व प्राप्त झाले आहे. बुध्यांक मापन चाचणीचे दोन प्रमुख भाग पडतात.१) शाब्दिक क्षमता मापन २) अवकाशीय क्षमता मापन
अवकाशीय क्षमतेला काही वेळेला कार्यत्मक कौशल्य किंवा कारक कौशल्य म्हटले जाते त्यात त्रिमतीय अवकाश हालचाली आणि कृती याचा समावेश होतो.शाब्दिक आणि

अवकाशीय गुणांन मध्ये भिन्नता आडळून येते.एख्यादा व्यक्ती मध्ये दोन्ही गुण कमी दिसतात तर दुसऱ्या व्यक्ती मध्ये शाब्दिक क्षेत्रात त्याची प्रगती असते आणि अवकाशीय क्षेत्रात त्याची प्रगती कमी दिसून येते.म्हणूनच दोन्ही व्यक्तीच्या बुद्धीगुणाक जरी सारखा असला तरी त्यांच्या मध्ये भिन्नता दिसून येते.

- अनुकूलन कौशल्य :- अनुकूलन कौशल्यत दैनदिन क्षमतेचा विचार केला जातो अनुकूलन कौशल्य म्हणजे स्वतःचे स्वतः स्वतंत्र पणे काळजी घेणे इतर व्यक्तीशी अंतरक्रिया, सभ्यतालच्या वातावरणात दैनदिन कौशल्यचा वापर करून योग्य वर्तन करणे .या व्यक्तींना सामाजिक वातावरण संदर्भात म्हणजे.शाळा,घर,त्याच्या वयोगटातील इतर विद्यार्थ्या आणि संस्कृती यांच्यात कार्य करताना अडचणी येतात.काहीव्यक्ती मध्ये अक्षमते बरोबर काही मर्यादाही दिसून येतात अनुकूलन कौशल्य मध्ये स्वतंत्र पणे जबाबदारीने वागण्याची कौशल्यांची गरज असते.या क्षमता मर्यादित असलेल्या विद्यार्थ्यांना त्याच्या वयानुसार वर्तन करणे,अवघड जाते..या कौशल्य साठी व्यक्तीला शाळा,कार्य ठिकाणी वैयक्तिक आयुष्य जगण्यासाठी जास्त आधाराची गरज असते.अनुकूलन कार्यक्षमतेचे मापन करण्यासाठी प्रमाणित आणि संस्कृतीक सापेक्षा चाचण्यांचा वापर केला जातो अनुकूलन कौशल्याचे मूल्यनिर्धारणात(संकल्पना कौशल्य.आदरयुक्त भाषा,भाषा द्वारे हावभाव,वाचन लेखन,पैसात संदर्भ,संकल्पना ,स्वयम दिशा) इ.

- सामाजिक कौशल्य (अंतर क्रियात्मक जबाबदारी,स्वयम निर्धेशन.गुंतागुतीचे कौशल्य.नियमाचे पालन,)

- प्रत्यक्षिक कौशल्य आणि दैनदिन जगण्यासाठी चे कौशल्य.

व्यवसायिक च्या ठिकाणी योग्य साहित्याचा वापर काळजीपूर्वक करणे.

- अनुकूलन कौशल्य मूल्यनिर्धारन.:
अनुकूलन कौशल्य मूल्यनिर्धारन करण्यासाठी अनेक कौशल्य संयुक्त रित्या विचार केला जातो.(American Association on Mental Retardation)अनुकूलन कौशल्यचे १० क्षेत्र निश्चित केली आहे.
- संवाद,;--- बोलणे,भाषा,इतर व्यक्तीशी संवाद साधण्यासाठी ऐकण्याचे कौशल्य शब्द संग्रह. प्रश्नांना प्रतिसाद देणे. आणि संवादात्मक कौशल्य.
- सामाजिक उपयोग :-सामाजिक कार्या साठी लागणारे आवश्यक कौशल्य.
- सामाजिक श्रोत्यांचा वापर, खरेदी कौशल्य, समाजात वावरण्याचे .

- शैक्षणिक कार्य : वाचन, लेखन, गणिती,कौशल्य,दैनदिन स्वतंत्र,पणे जगण्यासाठी लागणारे इतर शैक्षणिक कौशल्य वेळे नुसार माहिती देणे.मापन करणे,नोट्स कडणे,पत्र लिहणे.
- घर कौशल्य :---घरात राहून घराची काळजी घेणेरी कौशल्य (स्वच्छता,वस्तूचा योग्य वापर दुरुस्ती करणे.आणि व्यवस्थापन करणे,अन्न शिजवणे दैनदिन कामे वघरातील सजावट,आरोग्य आणि काळजी. आणि संरक्षणा साठी लागणारे आवश्यक कौशल्य आजार आणि जखम झालीस उपचाराला प्रतिसाद देणे. संरक्षणाचे नियम पाळणे.योग्य औषद्धी घेणे.
- फुरसत :- फुरसत च्या आणि मनोरंजनात्मक कृती मध्ये स्वतः गुंतून ठेवण्या साठी आवश्यक नियोजन कौशल्य.इतरान बरोबर खेळणे,घरामध्ये नवीन वस्तू तयार करणे आणि खेळाचे नियम पाळणे.
- स्वकाळजी :-- स्वतः ची काळजी घेणे.जेवण.कपडे.घालणे.अंघोळीसाठी लागणारे साहित्य स्वतः घेणे आणि आरोग्या विषयी कृती करणे स्वयम निर्देशन,स्वतंत्र पणे राहण्यासाठीचे कौशल्य जबाबदारी ,स्वयंम नियंत्रण कृतीला सुरवात करणे.सूचना नुसार काम करणे.आणि योग्य पर्याय निवडणे.
- सामाजिक :- इतर व्यक्तीशी अंतर क्रिया करण्याचे कौशल्य मित्र मिळवणे, स्वतःच्या भावना व्यक्त करणे इतराच्या भावना ,ओळखणे,योग्य पद्धतीने वागणूक करणे.
- कार्य : कार्याच्या ठिकाणी अर्धावेळा किंवा पूर्ण वेळ कार्य करताना यशस्वी रित्या पूर्ण करण्याचे कौशल्य ,सोपविलेले कार्य पूर्ण करणे .सुफरवायझर बरोबर काम करणे.आणि कार्य करण्याचे वेळा पत्रक पाळणे.
- कारक कौशल्य : मुलांन साठी स्थूल आणि सूक्ष्म कारक कौशल्य विकसन तीन अनुकूलन क्षेत्रा मध्ये वरील १० अनुकूलन कौशल्य ची मांडनी करता येईल.(उद.संकल्पनात्मक, सामाजिक आणि प्रत्यशिक कौशल्य)

अनुकूलन कौशल्य

अनुकूलन कौशल्य		
संकल्पनात्मक कौशल्य	सामाजिक कौशल्य	कार्यात्मक कौशल्य
संप्रेषण	सामाजिक कौशल्य	स्वकाळजी
शैक्षणिक कार्य	फुरसत	
स्वयं निर्देशन		

संकल्पनात्मक कार्य आणि अनुकूलन कौशल्य मुल्यनिर्धारणा इतके शैक्षणिक मूल्यमापन ही महत्वाचे आहे,

- प्रगतीचे नियंत्रण
- सतत
- वैयक्तिक शैक्षणिक आराखडा नुसार ध्येय साध्य बाबतचे मापन करून मिळालेली माहिती.
- संक्रमणात नियोजन १४ वर्षा पासून व्यवसायिक साठी वापर.
- मुल्यनिर्धारण,बौद्धिक अक्षमतेचे निदान करण्यासाठी बुद्धिमापन चाचणी आणि अनुकूलनात्मक कार्यप्रप्ती वापर केला जातो.
- मनोसामाजिक चाचण्या द्वारे पुढील माहिती मिळू शकते.परंतु निदाना साठीचाचणीतून मिळालेले गुणांक पुरेशे ठरत नाही. निदान करण्यापूर्वी त्या व्यक्ती विषयी संपूर्ण माहिती घेणे आवश्यक असते .त्यात पालक आणि शिक्षकाच्या मुलाखती,आणि वैद्यकीय इतिहास समावेश होतो.

उदा. काही मुले चाचणीत दाखविल्या पेक्षा जास्त चंचल किंवा उच्चकारक क्षमता दाखवितात त्यामुळे इतर माहिती बरोबर या निरीक्षण चा वापर करावा लागतो.निदान करणारी व्यक्ती बौद्धिक अक्षमते बाबत निदानात्मक निकष आणि इतर पद्धतीने मिळालेली माहितीची तुलना करते.

वैद्यकीय मूल्यमापन हे मुल्यनिर्धारण प्रक्रीयाची सुरवात आहे.सर्व समावेशन मुल्यनिर्धारणात पुढील घटकाचा समावेश होतो.

- वैद्यकीय तपासणी
- अनुवंशिक मज्जरज्जू संदर्भात चाचणी.
- कौटूंबिक आणि सामाजिक इतिहास
- बौद्धिक कार्यक्षमतेचे मुल्यनिर्धारण मानसशास्त्रय चाचणी अनुकूलनात्मक.प्राथमिक काळजी घेणे.

शैक्षणिक आणि सामाजिक कौशल्य विकसना साठी कार्यात्मक कार्य निती

बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांना त्यांच्या बरोबर असणाऱ्या सामान्य विद्यार्थ्यांना पेक्षा.बौद्धिक आणि सामाजिक कमतरता दिसून येते. विद्यार्थ्या शारिरीक वयाने मोठा

असले तरी तो मानसिक वया नुसार मागे रहातो.कारण अचूक शैक्षणिक आधार मिळत नाही.बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे आकलन क्षमता कमी असते.बौद्धात्मक वाढ कमी झाल्या मुळे विद्यार्थ्यां जर काही कार्यात्मक शैक्षणिक कृती न राबवल्यास ज्ञानात्मक पाया मध्ये लक्षणीय तफावत दिसून येते.

कार्यात्मक शैक्षणिक कृती कौशल्य शिकवल्या मुळे विद्यार्थ्यां शाळेत आणि शाळे बाहेरील यशस्वी होतो ही कार्यात्मक कौशल्य शिकवण्यासाठी ती विशिष्ट पद्धतीने त्याचे नियोजन केल्यास दैनंदिन जीवनातील विविध परिस्थितीत मध्ये उदा.घर,शाळा,कार्य ठिकाणीआणि समाज ,चिकित्सक शैक्षणिक आणि आजीवन कौशल्य विकसित होण्यासाठी मदत होते. कार्यात्मक शैक्षणिक अभ्यासक्रम मध्ये पुढील क्षेत्राचा समावेश होतो. पूर्व संबोध,दैनंदिन जीवनातील कृती,वाचन,संप्रेशन,सामाजिक कौशल्य,सामाजिक उद्बोधन, विद्यार्थ्यांचे वय.लिंग,गरज आणि कार्यावर आधारित शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांनी तयार करावी.प्रत्येक उपघटकाचे आजून विभाग करून त्यात कौशल्य पातळी कार्य विश्लेषण करून पूर्व प्राथमिक ते संक्रमणात्मक कौशल्य अशा पद्धतीने. क्रमवार पायऱ्यांनी मांडणी करावी.हे कार्यात्मक कौशल्य निशपती म्हणजे विद्यार्थ्यांच्या स्वतःला संवेदनाच्या कृती वर कमाल पद्धती ने नियंत्रण करता येते व ते स्वनियंत्रण वर्तन दाखवीत राहतात.स्वतः पर्यावरणात स्वतंत्र्य दर्शवितात.

शैक्षणिक कार्यात्मक कृती मध्ये काही विशिष्ट कौशल्य विकसित केलेली असतात.त्यातूनच विद्यार्थ्यांला सामाजिक शैक्षणिक कृतीत मदत मिळते.या मध्ये अनेक प्रकारचा कौशल्यचा समावेश होतो.त्या विद्यार्थ्यांच्या वैयक्तिक असतात.आणि समाजा मध्ये सहभागी होण्यासाठी स्वतः कृतीयुक्त होतात. विद्यार्थ्यांच्या क्षमता पूर्णतः विकसित होण्यासाठी हे विशेष शिक्षण आणि प्रशिक्षण हे बाल्यावस्थेपासून सुरु झाले पाहिजे.बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांला योग्य आधार मिळाल्यास गुणात्मक आयुष्य जगण्या साठी समर्थ होतो.बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या अनुकूलनात्मक वर्तना बाबत काही मर्यादा येतात.परंतू त्या विद्यार्थ्यांच्या काही क्षमताया जास्त प्रमाणात असतात. बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांना स्वतंत्र आणि स्वजबाबदारी घेता यावी .हे प्रथमिक ध्येय साधाकरण्यासाठी हे अनुदेशनात्मक कार्यनीतीचा वापर करणे गरजेचे असते. बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या सर्व सामन्या अभ्यसक्रमा वेतिरिक्त शिक्षकांनी वेगवेगळे कौशल्य प्रशिक्षणा बाबत सूचना देऊन विद्यार्थ्यांच्या अनुकूलनात्मक अनुभवावरच्या मर्यादा कमी

करता येतील.हे कौशल्य स्वरूप कार्यात्मक असलेतरी विद्यार्थ्यांना स्वतंत्र्य पणे जगण्यासाठी कार्यात्मक आहे.

कार्य कौशल्य अध्यपना साठी कार्यनीती

आकलना साठी कमी शब्दाची आणि सोपे वाक्याचा वापर करा.

- पर्यायी अनुदेशनात्मक कार्यनीती आणि पर्यायी मुल्य मुल्यनिर्धारणात्मक पद्धती वापर करावा .
- संघटनात्मक कौशल्य अध्यापण
- निर्णय घेण्यासाठी चे नियम शिकविताना. महत्वाचे आणि कमी महत्वाचे माहितीचे वर्गीकरण करायला शिकवूनभेद करायला शिकवा.
- माहितीचे आठविण्या साठी त्या माहितीचे गटवारी करून त्याच्या माहितीच्या सरावाचा वापर करावा.
- माहिती सुरुवाती पासून शेवटा पर्यंत आणि शेवटा पासून सुरुवाती पर्यंत आशा दोन्ही पद्धतीने शिकवा.
- स्मृती तंत्र वापर करा (शब्द,वाक्य,चित्र,या तंत्र वापर करून) स्मृती वाढविण्यासाठी प्रयत्न करावा.
- नविन संकल्पनाचे स्पष्टीकरण करण्यासाठी मूर्त वाक्य आणि उदाहरण वापरकरावा
- छोट छोट्या पायऱ्या आणि त्याचे नियमित पुन्हा सराव घ्या.
- वाचन कौशल्य साठी विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष सूचना द्या.
- दुरुस्ती बाबतचे प्रत्यभरन,विशिष्ट आणि तात्काळ द्या.
- नविन माहिती तोंडी सागताना त्यांना माहितीचा आधार द्या.
- विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष कृती आणि अनुभव द्या.
- मोठी आणि नविन कार्याचे छोटय छोट्या पायऱ्याचे विभाजन करा.
- प्रत्यक पायरीतील कृती विद्यार्थ्यांला दाखवून विद्यार्थ्या कडून एका वेळेस एक कृती करून घ्यावी.
- विद्यार्थ्यांना कडे पाहून बोला आणि त्याच्या वया नुसार आवाजा मध्ये सातत्य ठेवा.
- .अवघड अमृत शब्द तांत्रिक शब्द टाळा.,एका वेळेस एकच प्रश्न विचार आणि विद्यार्थ्यांला उत्तर देण्यासाठी पुरेशा वेळ द्या.
- आकलन होण्यासाठी जास्तीत जास्त दृक् साधनाचा मापन करा.

उदा. प्रत्यक्ष वस्तू,चित्र, किंवा प्रतिमा ,कृती.

- स्वतंत्र्य पणे जगणे व तांत्रिक संदर्भात विद्यार्थ्यांला तयार करण्यासाठी योग्य शैक्षणिक कृती ची निवड करणे.
 - अचूक प्रतिसादाला मार्गदर्शन करण्यासाठी शारीरिक ,व मौखिक शब्दा चा वापर करावा.
 - वेगवेगळ्या आधार तंत्रज्ञान चा वापर करावा.(उदा.आकलन साठी वाचन,आणि विसंकिती करण.प्रत्यक्ष सूचना देणे)
- कार्यात्मक अभ्यासक्रमा च्या दृष्टीकोनातून विद्यार्थ्यांला कार्यात्मक स्वतंत्र्यमिळवण्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या कौशल्य बाबत मदत केली जाते.याकृतीयुती दृष्टीकोनामुळे अभ्यासकर्माचे अनुदेशनात्मका नियोजन करणे शक्य होते आणि त्याचा वयानुसार ती अध्ययन कौशल्य वापरू शकतो हे अनुदेशनात्मक नियोजन हे वर्ग अध्ययन मर्यादीत नसून त्याचे उपयोजन हे घरातील दैनदिन कामे सभोवतालचे परिसर आणि समाजा मध्ये दैनदिनजीवन जगत असताना वापर केला जातो.या दृष्टीकोना मुळे पर्यावरण आणि विद्यार्थ्यांच्या वयोगटानुसार शिक्षक त्याला समुद्र्यात कसे वागावे या बाबत तयार करत असतात. बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांना शिक्षणात स्वतः पर्यावरणा मध्ये.त्यांना स्वतंत्र्य पणे राहता यावे या पद्धतीने अभ्यासक्रम तयार करावा लागतो.त्यांनी आत्मसात केलेले अध्ययन कौशल्य कार्यात्मक शैक्षणिक कृती मध्ये कार्यात्मक उपाययोजना करण्याच्या क्षमतेचे एकत्रि करण केले जाते.कार्यात्मक साक्षरता कौशल्य म्हणजे उदा. वाचन,लेखन,नाव,पत्ता,माहिती पत्रक भरणे.बिला वरील किंमत वाचता येणे.ई.घटकाचा समावेश होतो.काही गणिती कौशल्यात ही विद्यार्थ्यांना उपाय योजना करता येणे आवश्यक असते.वजन अंतर, मापन, आणि वस्तूची संख्या ठरविण्यासाठी त्याला वेळ,पैसा,कालावधी,कॅलेंडर,वाचन विविध वस्तूचे वाचन करता आले पाहिजे.या संकल्पना समजून घेणे आवश्यक आहे.सामाजिक कौशल्य मध्ये अनेक क्षमताचा समावेश होतो.

अ) सामाजिक संबद्ध विकसनासाठी स्वतःप्रयत्न करणे,आणि ते होकारात्मक दृष्टीने सातत्य ठेवणे.

ब) स्वध्याचा स्वीकार करणे व शाळेतील वातावरणात स्वतः सामावून घेणे.

क) सामाजिक पर्यावरणा मध्ये स्वतः परिणाम कारक रित्या सामावून घेणे.

ड) सामाजिक कौशल्यची व्यख्या करताना सामाजिक आणि भावनिक अध्ययन संदर्भात केली जाते.स्वतः भावना ओळखणे आणि त्याचे व्यवस्थापन करणे.

इतरांनी घेतलेली काळजी समजावून त्याप्रमाणे प्रतिसाद देणे.होकारात्मक संदर्भ विकसित करणे.जबाबदारीने निर्णय घेणे.रचनात्मक आणि मूल्यात्मक दृष्टीने हाताळणी करणे.सामाजिक संदर्भाणाने सामाजिक कौशल्य मूल्यमापन करण्यासाठी हे घटक उपयोगी ठरते.

सामाजिक परिस्थितीत मुळे वर्तन अचूक नसते.त्या मुळे स्वाध्याय विद्यार्थ्यांन कडून ते नाकारले जातात. ते सामाजिक दृष्टीने अक्षम आसल्याने ते आयुष्यातील आहवाने पेलू शकत नाही.आणि समाजातील प्रतिसाद देवू शकत नाही. सामाजिक परिस्थितीत बिनचूक आकलन न झाल्या मुळे बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे सामाजिक वर्तन हे अचूक नसते.या विद्यार्थ्यांना संदर्भतील युक्त च्या शोध आणि आकलन होण्यासाठी सुद्धा समस्या असतात.ते भावनिक आणि सामाजिक संदर्भच्या शोध घेऊ शकत नाही.ते इतरांच्या भावना व अबोधाचे आकलन ही करू शकत नाही.सामाजिक परिस्थितीत. मध्ये कारक, परिणाम संदर्भचे आकलन ही त्यांना झालेले नसते.विशिष्ट परिस्थितीत मध्ये कसे वागावे या बाबत ही त्यांना माहिती नसते. प्रोठ व्यक्ती आणि इतर समवैसकर मुले यांचा संवाद कसा साधावा याचेही ज्ञान त्यांना शोधता येत नाही.सामाजिक संदर्भ अर्थ लावता येत नसल्या मुळे त्यांना प्रतिसाद देता येत नाही.

➤ सामाजिक अध्ययन व भावनिक अध्ययन कार्य निती.

- वैयक्तिक आणि कृती शब्दाचा संबद्ध कसा आहे.हे समजून घेणे.
- विविध अंगी विचार व दृष्टीकोण या बाबत विचार करणे. परिस्थितीत आणि अवहानात्मक त्यांना शिकवून अपेक्षित निष्कर्ष सध्या करणे.व सराव करणे.
- वैयक्तिक आणि गटा मध्ये परिणाम कारक कौशल्य तयार करून त्यांना सराव करण्याची संधी उपलब्ध करणे.
- वर्गा मध्ये आणि घरामध्ये परिणाम कारक सामाजिक कौशल्य प्रार्थना आणि होकारात्मक प्रोत्साहन आणि बिनचूक नसलेले वर्तना बाबत दिशा देणे.
- पायऱ्या बाबत परिणाम कारक अंतर क्रिया करून त्याचा विशिष्ट लक्षा वेधण्यासाठी त्यांना चर्चा करणे.उदा.संवाद च्या प्रक्रीया बाबत चर्चा करणे,परिणाम कारक ऐकल्या मुळे अंतर क्रिया कसे शक्य होतात.हे त्यांना दाखून देणे.

- सामाजिक कौशल्य विकसना साठी भूमिकाचे पालन कौशल्य मापन करणे.
- सामाजिक कौशल्य मर्यादाचा शोध घेऊन अनुदेशन कार्यनिती बदल करणे.प्रत्येक घटका बाबत. अनुदेशनात्मक उदिष्टी आणि वर्तनात्मक निष्पतीचे मापन करणे.
- विद्यार्थ्यांचे कार्यात्मक संदर्भने दैनदिन जीवनातील अडहाने (शाळा.घर,समाज,आडहानाना सामोरे जाण्यासाठी त्यांना तयार करणे.
- दैनदिन सामाजिक कौशल्य, पुरविणे, सामाजिक कौशल्य,अध्यापन समोरा समोर करणे.उदा.(आवश्यकते नुसार योग्य वर्तन,सामाजिक,अंतर परस्पर संवाद.
- सामाजिक कौशल्य शाब्दिक आणि अशाब्दिक कौशल्यचे स्पष्टीकरण करणे.
- सामाजिक अंतर क्रिया मधील नियम आणि तारकित संबद्ध स्पष्टकरणे.
- कार्याकौशल्य वेगवेगळ्या परीस्थितीत वापर करण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.

२.२.४----- जीवन कौशल्य विकसना साठी नियोजन आणि सहायक साधने.

बौद्धिक अक्षमता असणाऱ्या व्यक्तीला घरात राहणे ,समाजात वावरणे अजिवन व शिक्षण,घरातील वातावरण या सर्वा साठी आधाराची गरज असते.त्यांचे आयुष्य अधिक स्वतंत्र्य पणे जगण्यासाठी तंत्रज्ञानाचे सहाय्य घेता येते.

१)साहयक तंत्रज्ञान :

दिव्यांग व्यक्तींना साहयक अनुकूलनात्मक,पुनर्वसनात्मक या अर्थाने ही संकल्पना वापरली जाते.ज्या व्यक्ती मध्ये बौद्धिक अक्षमता आसते अशा व्यक्तींना साहयक तंत्रज्ञाना चा विचार करून कार्यात्मक मर्यादा कमी करून अध्ययनात वाढ,स्वतंत्र्यतः हालचाल संप्रेषन

आणि निवडी साठी उपयोग होतो.

२) संप्रेषनः

व्यक्तीला आवाजातून संवाद साधने आवश्यक होतो त्या वेळेला तंत्रविज्ञानाच्या आधारे संवाद साधता येतो.व्यक्ती शारीरिक आणि बौद्धिक कारणास्तव आवाज इतरान पर्यंत पोहचू शकत

नसेल तेव्हा तो तंत्रविज्ञानाच्या साधने पोहचविणे शक्य होते .पर्यायी संवादा मध्ये मौखिक आवाज व्यतिरिक्त ते त्यांचे विचार मांडू शकतात. गरज आणि कल्पना.मांडू शकतात. ज्या व्यक्तीना अशाब्दिक संप्रेषण

च्या जास्त प्रमाणात वापर करतात,ते त्यांना संप्रेषण बोर्डाच्या वापर करू शकतात. संप्रेषण बोर्ड म्हणजे पुस्तकातील एक पान ज्यावर पिचर आणि शब्द असतील.आणि व्यक्ती त्यावर खुणा करून स्वतःव्यक्त करू शकतो .संगणकच्या संप्रेषण

म्हणून वापर करता येतो यातून व्यक्तीला विशिष्ट चित्रा साठी मौखिक पद्धतीने सांगू शकते किंवा निरोप पाठवू शकतो संगणकाद्वारे तो विशिष्ट शब्द वाक्य प्रचार आणि वाक्य मोठ्याने म्हंटले जाते. शाब्दिक हावभाव व्यक्त होणाऱ्या अडचणी असतात त्या ठिकाणी संप्रेषणाचा वापर केला जातो.ज्या व्यक्तींन मध्ये संप्रेषण अंपगत्व असतात तेव्हा त्यांना शाब्दिक उपकरणात संप्रेषण क्षमतेत वाट करता येते.

तंत्रज्ञान केव्हा व कसे वापरायचे ते पाहू

१) पर्यावरणीय नियंत्रण :-ज्या व्यक्ती मध्ये बहुशारीरीक विकलंगा किंवा बौद्धिक विकलंगा आसते आशा व्यक्तीन साठी पर्यावरणीय नियंत्रण साधने महत्वाची ठरतात.ज्या व्यक्ती आपल्या सभोवताली फिरण्याची क्षमता कमी आसते .तंत्रज्ञानच्या उपयोग करून व्यक्ती दृक्श्राव्य साधने. घरातील मनोरंजक साधने आणि दरवाजे बिंद आणि उघडण्याची क्रया करतात येते.

२) चलन वलन :- मानवी किंवा संगणक याचा आधार घेवून आपल्या गरजा पूर्ण करू शकते.उदा.व्हीलचेर, वाकर,यांचा वापर करून ज्या व्यक्ती चालू शकत नाही.त्या व्यक्तीना हालच करण्यासाठी व त्यांचा गरजा पूर्ण करण्यासाठी तंत्रज्ञानचा वापर करू मार्गदर्शन होऊ शकते.

३) शैक्षणिक :- शिक्षणात तंत्रज्ञानचा वापर दैनंदिन जीवनातील आधारकृती करण्यासाठी अध्ययनात प्रगती करण्यासाठी केली जाते.संगणक साह्यक अनुदेशनाचा वापर अनेक क्षेत्रा मध्ये करता येतो.ते शब्द ओळखणे, स्पेलीग,गणित,सामाजिक कौशल्य.संगनकाचे साक्षरता.भाषा,संघटनात्मक आणि सामाजिक कौशल्य विकसनासाठी वापर करता येतो.

४) दैनंदिन जीवनातील कृती :-दिव्यांग व्यक्तीना दैनंदिन कार्यातील कृती करण्यासाठी साह्य करते.स्वयंम चलित आणि संगणकाच्या आधारे व्यक्तीला स्वतःखाणे .स्वतः ची काळजी घेण्यासाठीआधार दिला जातो. संगणकाच्या श्राव्य साधन आणि दृक्श्राव्य अनुदेशन साधना द्वारे ज्या विद्यार्थ्यांना कार्यपूर्ण करण्यासाठी श्रवणाचा वापर केला जातो.

कृतीच्या पायऱ्या सांगितल्या जातात.उदा. अंथरून तयार करा,वेळेवर जेवण करा.शारीरिक स्वच्छता करा इ. स्वरूपात .दैनंदिन जीवनातील कौशल्य बाबत मदत मिळवून ते पूर्ण करू शकतात.

५) रोजगार :- कार्याच्या ठिकाणी अचूक वर्तन आणि सामाजिक अंतर कार्या साठी लागणारे जटील कौशल्य अवघड ती समस्या सोडवून रोजगारच्या स्ववर्तनात बदल करू शकतात.अध्यपना साठी दृक्श्राव्य साह्यक प्रशिक्षण साहित्याचा वापर करून कार्य प्रशिक्षण आणि कार्य विकसन करता येते.कार्यातील कृती दिलेल्या क्रमाने आणि वेळेत करण्यासाठी ध्वनीमुद्रण चा वापर करूनत्यांना शाब्दिक मदत होऊ शकते.

६) खेळ आणि मनोरंजन :- संगणकातील आधारित खेळाच्या कृती,निर्णय घेण्याच्या क्षमता साठी या विद्यार्थ्यांना जास्त वेळ लागतो.त्यामुळे संगणातील खेळाच्या विद्यार्थ्यांच्या गतीनुसार अनुकूलन केले जाते.या विद्यार्थ्यांना बोधात्मक सामाजिक,हात,डोळे.इ.कौशल्यची संधी उपलब्ध करून दिली जाते.

कार्यात्मक मर्यादान वरती मात करण्यासाठी खेळाचे साहित्य गरजे नुसार केले जाते.दिव्यांग विद्यार्थ्यांना स्वतंत्र्यता आणि समावेशक होण्यासाठी येणाऱ्या अडचणीवरमात करण्यासाठी साह्यक तंत्रज्ञानचा वापर केला जातो.वैयक्तिक कार्यात्मक मर्यादा भरपाई तंत्रज्ञानचा वापर करून पूर्ण केली जाते.

तंत्रज्ञाना उपलब्ध मध्ये उपलब्ध साहित्य हावे आणि त्याचा वापर कसा करावा याची माहिती विद्यार्थ्यांना दिली जाते. एका साधना कडून दुसऱ्या साधना कडे जाताना विद्यार्थ्यांना सहज तेणे जाण्यासाठी तो जे अगोदर कौशल्य शिकलेला आहे त्याची नवीन कौशल्य सोबत सांगड घालावी लागते. त्यामुळे ते तंत्रज्ञानच्या लवचिकता मुळे विद्यार्थ्यांचा वापर करण्यात यावा.

७) अनुकूलन :-बौद्धिक अक्षमता विद्यार्थ्यांन मध्ये अध्ययन अक्षमता इतर विद्यार्थ्यांन पेक्षा कमी असते.या विद्यार्थ्यांनचे विविध विषयाच्या क्षेत्रात त्याच्या क्षमता आणि मर्यादा या मध्ये बदल असतो.त्यामुळे एक विशिष्ट गरजे नुसार अनुकूलन आणि बदल बाबतची माहिती शिक्षकांनी विचारात घेतल्यास तो विद्यार्थ्यां वर्गा मध्ये यशस्वी होतो.विचलित करणाऱ्या

मुलाला वर्गाच्या पुढे न ठेवता.किंवा खिडकी पासून दूर ठेवणे,किवां त्याचे मन ज्या वस्तूने विचलित होते.त्यापासून दूर ठेवल्यास अनुकूलन जास्त. प्रभावी होतो.साहित्यात विद्यार्थ्यांन त्याने केलेले अध्ययन दाखविण्याची संधी मिळेल आसे साहित्यात बदल केले पाहिजे.अनुकूलन,स्वीकार,बदल प्रत्येक व्यक्तीची गरज त्याची वैयक्तिक अध्ययपण शैली विद्यार्थ्यांनच्या आवडी नुसार कराव्या लागतात.निर्धारितकेलेल्या अभ्यासक्रमा पेक्षा बदल द्वारे निश्चित केलेले अध्यापन पद्धती या भिन्न असतात. आणि त्या संबधीत विद्यार्थ्यांनचा विशेष गरजा लक्षात घेवून निश्चित केल्या जातात.अध्ययन निशपती या विद्यार्थ्यांच्या वैयक्तिक शैक्षणिक कार्यक्रम आधारित असतात.त्यामध्ये बदल हे दोन प्रकारे केले जातात विद्यार्थ्यांला काय शिकवायचे आहे.आणि विद्यार्थ्यां शाळेत कसे कार्य करणार आहे.बदल किंवा स्वीकार हे प्रमुखाने पुढील क्षेत्रा मध्ये करावे लागते.

१)वेळापत्रक :- विद्यार्थ्यांला स्वाध्याय किंवा चाचणी सोडविण्यासाठी जास्त वेळ देणे. विद्यार्थ्यांने केलेल्या कृती नुसार त्याच मुदतीत मूल्यमापन करणे.

२) बैठक :- छोट्या छोट्या गटात कार्य करण्यास शिकविणे.किवां स्वतंत्र्य पणे ऐकण्याने काम करणे.

३)साहित्य :-श्रव्या व्याख्यानेकिंवा पुस्तके नोट्स देणे.आणि डीजीटल पुस्तक पुरविणे.

४) अनुदेशन :-स्वाध्याय पातळी कमी करणे.वाचन पातळी कमी करणे.मूल्यनिर्धारयनात बदल करणे.

५) विद्यार्थ्यां प्रतिसाद :- विद्यार्थ्यांनी तोंडी उत्तरे दिलेली स्वीकारणे.आणि लिखित कार्या साठी टकलेखन स्वीकारणे.

अनुकूलन मध्ये पर्यायी पत्र अध्ययन कार्यनीती आणि मूल्यनिर्धारण प्रक्रिया वापर केला जातो विशेष शिक्षणात अध्ययपण पद्धती आणि सूचना देणे यातील बदल हे गरजेचे घटक आहेत.अनुकूलन मध्ये संघटनाचे वापर केल्यास वर्गातील व्याख्याने समजण्यासाठी ते साह्यभूत ठरते.स्वाध्याय किंवा चाचणी सोडविण्यासाठी जास्त वेळ दिला पाहिजे. श्रव्या साधने,वाचना साठी लिखित स्वाध्याय वापरणे.

वैयक्तिक शैक्षणिक नियोजन :-

वैयक्तिक शैक्षणिक नियोजन हे लिखित स्वरूपात असतात. त्या विद्यार्थ्यांची गरज,शाळेकडून अपेक्षित सुविधा याची माहिती असते.शिक्षकाला विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीचे नियंत्रण करण्यासाठी त्यांच्या पालकांना आणि संबधीत विद्यार्थ्यांला देण्यासाठी त्याचा उपयोग केला जातो.अंतर्गत मूल्यनिर्धारणाच्या निकालातून वैयक्तिक शैक्षणिक नियोजन मध्ये दोन महिण्यानुसार नोंदी केल्या जातात. गरज असल्यास मदत केली जाते.

विद्यार्थ्यांच्या संदर्भातील प्रगती साठी पालकांना सहभागी करून घ्यावे .या सर्व प्रक्रिया मध्ये विद्यार्थ्यांच्या समस्या आणि मर्यादा समजण्यास मदत होते..

वैयक्तिक शैक्षणिक नियोजन मदत-अशय

वैयक्तिक शैक्षणिक आराखडा मध्ये एकमेव गरज लक्षात घेऊन त्यांचा माहिती देऊन शैक्षणिक आराखडा विकसन केले जाते.सध्याचं परिस्थिती विद्यार्थ्यांच्या सध्या शाळेतील शैक्षणिक परिस्थिती कशी आहे याची माहिती दिली जाते.ही माहिती वर्ग चाचणी स्वाध्यय .वैयक्तिक चाचणी पालकाची निरीक्षण शिक्षकाची इतर सेवा देणाऱ्या व्यक्ती याची माहिती घेऊन निरीक्षणा वरून ठरविले जाते.या मध्ये विद्यार्थ्यांच्या सध्या परिस्थिती मध्ये सामान्य अभ्यासक्रम पद्धती मध्ये आणि सहभाग मध्ये विद्यार्थ्यांच्या कसा परिणाम होतो याची नोंद केली जाते.

वार्षिक ध्येय :- विद्यार्थ्यांने वर्षभरात कोणते ध्येय पूर्ण करावेत याची नोंद केली जाते ही ध्येय छोट्या छोट्या उद्दिष्ट तयार करून विभागणी केली जाते. ध्येया मध्ये शैक्षणिक सामाजिक,वर्तन विषयी आणि शारीरिक गरजाचा समावेश केला जातो.

विशेष शिक्षण आणि विशेष सेवा :- वैयक्तिक शैक्षणिक आराखडा मध्ये विशेष शिक्षणातील आवश्यक साहित्य यादी.व सेवा बाबतची माहिती द्यावी लागते.या साठी पूरक साधने सेवा.बदल आणि आधार.काय काय लागणार आहे याची नोंद केली जाते.

वेळ आणि स्थळ :- वैयक्तिक शैक्षणिक आराखडा कधी तयार करायचा कोणती कौशल्य घेऊन किती वेळ लागेल व कौशल्य नुसार ठिकाण निवडले जाते.ती कौशल्य किती व कधी पूर्ण करायची या विषय सर्व माहिती दिलेली असते.

संक्रमणातील सेवेची गरज :- वैयक्तिक शैक्षणिक आराखडा कधी तयार करताना मोठ्या मुलांच्या गरजा जर त्या ठिकाणी पूर्ण होत नसतील तर ती गरज पूर्ण करण्यासाठी शाळा च्या

ठिकाणा वरून गरज पूर्ण होईल त्या ठिकाणी विद्यार्थ्याला घेऊन त्या पद्धती मध्ये प्रशिक्षण दिले जाते.